

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Ali M. el-Bicâvî - M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1371/1952; C. Avvâd, *Akdemü'l-mahtûâtî'l-'Arabiyye fi mektebâtî'l-'âlem*, Bağdad 1982, s. 166; Şevki Dayf, *el-Belâğa tetavvûr ve târih*, Kahire 1983, s. 140-146; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-'ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 541; M. Ajami, *The Alchemy of Glory*, Washington 1988, s. 41-47; G. Kanazi, *Studies in the Kitâb aş-Şinâ'atayn of Abû Hilâl al-'Askari*, Leiden 1989; a.mlf., "Abu Hilâl al-Askari's Attitude Towards Poetry and Poets", *JSS*, XX (1975), s. 73-81; M. Tâhir el-Cebîlâvî, "Kitâbü's-Şinâ'ateyn", *Tî*, II, 493-508.

HÜSEYİN ELMALI

KİTÂBÜ SİBEVEYHİ

(کتاب سيبويه)

Sibeveyhi

(ö. 180/796)

tarafından yazılan,
Arap gramerine dair
günümüze ulaşan ilk eser
(bk. SİBEVEYHİ).

KİTÂBÜ'S-SİYER

(کتاب السير)

Ebû'l-Abbâs eş-Şemmâhî'nin
(ö. 928/1522)

İbâziyye'nin önemli şahsiyetlerine dair
biyografik eseri.

Tam künyesi Ebû'l-Abbâs Bedreddin Ahmed b. Saïd b. Abdülvâhid olan ve Bedreddin eş-Şemmâhî diye anılan müellif, *Kitâbü'l-İzâh fi'l-fıkh* adlı eserin sahibi Ebû Sâkin Âmir b. Ali eş-Şemmâhî'nin neslindendir. Doğum tarihi 840-850 (1436-1446) yılları arasında tahmin edilmektedir. Şemmâhî, Ebû Affî Sâlih b. Nûh et-Tendemîretî'den ilk bilgileri aldıktan sonra ilmi seyahatlere çıktı. Libya ve Tunus'ta Celîl el-Beydemûrî, Yûnus b. Muhammed, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Âmir ve Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Ahmed gibi hocalardan tahsilini tamamladı. Aralarında Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. İbrâhîm el-Hevârî'nin de bulunduğu birçok öğrenci yetiştirdi. Bunun yanında eser yazma faaliyetlerini sürdüren Şemmâhî Cemâziyelevvel 928'de (Nisan 1522) vefat etti ve Cebelinefûse'de bulunan Yefren beldesinde yahut bazı rivayetlere göre Cerbe'de defnedildi. Şemmâhî'nin *Kitâbü's-Siyer* dışında kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *İ'râbü'l-Kur'an*, *Şerhu Risâleti metni'd-diyânât fi't-tevhîd* (Ebû Sâkin Âmir b. Ali eş-Şemmâhî'ye ait risâlesinin şerhidir), *Muhtaşarü'l-'Adl ve'l-in-*

şâf, *Şerhu Muhtaşarü'l-'Adl ve'l-inşâf* (bunların ilki, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. İbrâhîm el-Vercelânî'nin usûl-i fıkhla ilgili *el-'Adl ve'l-inşâf*'ının muhtasarı, diğeri ise bu muhtasarın şerhidir), *Şerhu Mercî'l-bahreyn* (Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'ye ait felsefe ve mantıkla ilgili metnin şerhidir), *İ'râbü müşkîl'd-De'â'im* (Ahmed b. Nazzar es-Semâilî el-Umânî'nin *ed-De'â'im* adlı eserinin anlaşılması güç yerlerini açıklamak amacıyla yazılmıştır), *Resâ'il fi 'ilmi'l-keîlâm ve'l-fıkh* (Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer*, neşredenin mukaddimesi, I, d-e).

Şemmâhî'nin günümüze ulaşan tek eseri *Kitâbü's-Siyer*'dir. Müellif kitabının mukaddimesinde, "el-emîrû'l-âdil" olarak nitelediği Ebû Abdullah isimli şahıstan gelen bir mektup üzerine İbâziyye'nin gizlenme yahut ortaya çıkış gibi çeşitli dönemleri, imamlar ve kumandanlarla ilgili bilgileri ve fırka mensuplarının menkubelerini ihtiva eden çalışmasını te'lif ettiğini belirtir. Eserine çok kısa olarak Hz. Peygamber'in sîretiyle başlar. Ardından dört halifenin hayatını özetler. Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından kurulan Emevî Devleti, onun valilerinin âdil olmayan hareketleri ve buna karşı gösterilen tepkilerden bahsedilen bölümde Ziyâd b. Ebîh'in haksız davranışlarına ve daha sonra Emevîler aleyhindeki mücadelesini sürdüren Mirdâs b. Üdeyye'nin hareketlerine genişçe yer verilir.

"Tâbiîn tabakası" adı altında başta Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye, kardeşi Urve, Câbir b. Zeyd el-Ezdi, Abdullah b. İbâz, İmrân b. Hıttân ve Ahnef b. Kays olmak üzere İbâziyye fırkasına muteber kabul edilen yirmi civarındaki şahsın biyografisi ele alınır. Tebeü't-tâbiîn tabakasında ise başta Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme, Ebû Hamza el-Eş'as, Ebû Süfyân Kanber, Muhammed b. Habîb, Muhammed b. Seleme ve İmâre b. Hayyân gibi İbâziyye açısından önemli olan yirmi beş kadar şahsın biyografisine yer verilir. Ardından Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme'nin öğrencisi olan Rebî' b. Habîb'in mensuplarının zikredildiği tabakada yirmi dokuz biyografi kaydedilir.

Kitabın dörtte üçünden fazla bir hacme sahip bulunan bundan sonraki bölümde Mağrib'de yetişen şahsiyetlerin biyografisi ele alınır. Burada başta "Hameletü'l-ilm" adıyla bilinen ve mezhebi Kuzey Afrika'ya taşıyan Ebû'l-Hattâb el-Meâfirî, Abdurrahman b. Rüstem, Ebû Dürâr el-Gadâmisî, Ebû Dâvûd el-Kıbillî ve Âsım es-Sidrâtî olmak üzere İbâziyye mezhebine

mensup 650'yi aşkın kişinin biyografisine ne kronolojik sıraya göre yer verilir.

Şemmâhî'nin *Siyer*'i incelendiğinde önceki müelliflerden Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ebû Bekir el-Vercelânî'nin *Kitâbü's-Sîre ve aḥbârî'l-e'imme*, Dercî'nin *Kitâbü Ṭabaḳâtî'l-meşâyiḥ bi'l-Mağrib* ve Ebû'l-Kâsım Muhammed b. İbrâhîm el-Berrâdî'nin *el-Cevâhirü'l-muntekât* adlı eserlerinden derlenmiş olduğu, bu arada tamamlayıcı bazı tarihî bilgilerin verildiği görülür. Dolayısıyla *Kitâbü's-Siyer* önceki tabakat kitaplarının geliştirilmiş bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Kitâbü's-Siyer'in taş baskısı, aradaki bir basamakla müellif hattı nüshaya ulaşan bir yazmaya dayanılarak Muhammed b. Yûsuf el-Bârûnî ve Süleyman b. Mes'ûd en-Nefûsî tarafından gerçekleştirilmiştir (Kahire 1301). Bu baskının sonuna X. (XVI.) yüzyıl âlimlerinden Muhammed b. Zekerîyyâ b. Mûsâ el-Bârûnî'nin *Nisbetü dîni'l-müslimîn* adlı mensur ve manzum risâlesi, Vehbiyye, Zenâte, Hevâre, Levâte ve Cebelinefûse'deki mescid ve musallâlarla ilgili bir diğer risâle de eklenmiştir. Eserin bir tanıtıcı mukaddime ilâvesi ve bazı açıklayıcı dipnotlarıyla birlikte ikinci baskısını Ahmed b. Suûd es-Seyâbî iki cilt halinde gerçekleştirmiştir (Maskat 1407/1987). *Kitâbü's-Siyer*'in bazı kısımları Masqueray tarafından Fransızca'ya çevrilerek *Chronique d'Abou Zakaria*'da yayımlanmıştır (Cezayir 1879, s. 325 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. Ahmed b. Suûd es-Seyâbî), Maskat 1407/1987; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, d-e; Serkîs, *Mu'cem*, I, 1141-1142; Brockelmann, *GAL*, II, 240; *Suppl.*, II, 339; Ethem Ruhi Fiğlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 12-13; M. Bencheb, "Şemmâhî", *IA*, XI, 406.

MUSTAFA ÖZ

KİTÂBÜ'S-SÜNNE

(کتاب السنة)

Bazı itikadî konuları
muhafazakar yöntemle ele alan
eserlerin ortak adı.

Sünnet genelde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine verilen ad olmakla birlikte bu terim "Resûlullah ile ashabın akaid alanında takip ettiği yol" anlamına gelmektedir. Nitekim ilk dönem müelliflerinin birçoğu bid'at ve dalâlet ehlinin uzak olduğunu ifade etmek amacıyla eserlerine "Kitâbü's-Sünne", "Şerhu's-

sünne", "Usûlü's-sünne" gibi adlar vermişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de, Resûlullah'ın örnek bir şahsiyet olarak kabul edilip kendisine uyulması, ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda hakem olarak ona başvurulması emredilmiş (Âl-i İmrân 3/31; en-Nisâ 4/65; el-Ahzâb 33/21), çeşitli hadis rivayetlerinde Resûl-i Ekrem Kur'an'ın yanında kendi sünnetine de uyulmasını istemiş (*Miftâhu künûzi's-sünne*, s. 246), sahâbe ve tâbiîn bu emir ve tavsiyelere uyarak Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalmaya özen göstermiştir. Bu özen hadis literatüründe "el-i'tisâm bi's-sünne, et-temessük bi's-sünne, lüzûmü's-sünne, ittibâû's-sünne" gibi terkiplerle ifade edilmiştir. Asr-ı saâdet'ten sonra fetihlerin hızla yayılması, değişik din ve kültürle mensup insanların İslâm coğrafyası içinde yer alması sonucunu doğurmuş, böylece eski inanç ve kültürlerle İslâmî kural ve hükümler birbirine karışmaya başlamıştır. Bu arada akaid, ibadet ve ahlâk alanında yeni görüşler ve uygulamalar ortaya çıkmış, nakle dayanan dinî ilimleri istidlâl ve kıyas gibi akli yöntemleri kullanarak elde etmeye çalışan mezhepler zuhur etmiştir. Bu gelişmelerin dinî inançları yozlaştıracılarından endişe eden bazı Selef âlimleri Kur'an ve Sünnet'e, sahâbenin görüş ve uygulamasına dayanan anlayışı savunmak, bid'ata yönelen kişi ve fırkaları eleştirmek amacıyla risâleler kaleme almaya başladılar. Bu risâlelere genel olarak "Kitâbü's-Sünne" adı verilmiş olup Vâkıdî'nin *Kitâbü's-Sünne ve'l-cemâ'a*sı ile Abdullah b. Abdülhakem el-Mısıri'nin *Kitâbü's-Sünne fi'l-fıkh*'ı (İbnü'n-Nedîm, s. 111, 252), ayrıca İbn Ebû Âsım, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ebû Bekir el-Hallâl, Şii müelliflerinden İbn Bâbeveyh el-Kummî ve Ebû'l-Kâsım el-Lâlikâî'nin *Kitâbü's-Sünne*'leriyle Ebû Muhammed İbrâhîm b. Muhammed el-Haneî'nin *Kitâbü's-Sünne ve'l-cemâ'a* adlı eseri (a.g.e., s. 219, 230) burada anılabilir. Bunların dışında adları değişik olmakla beraber aynı konuları ele almaları sebebiyle bu telif türü içinde zikredilebilecek başka eserler de vardır. Örnek olarak İbn Huzeyme'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'i, Ebû Abdullah İbn Mende ve Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-İmân*'ı, İbn Batta'nın *el-İbâne*'si, Ahmed b. Hanbel'in *er-Red 'ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*'si, Abdullah b. Muhammed el-Cu'fi ve Osman b. Saîd ed-Dârimî'nin *er-Red 'ale'l-Cehmiyye*'si sayılabilir (eserlerle ilgili liste için bk. Kettânî, s. 31-34).

Bu tür risâlelerde genellikle müslüman çoğunluğunun beşerî arzularına uyarak sırât-ı müstakimden uzaklaştığı yolundaki şikâyetler dile getirilmekte, bu tehlikeden kurtulabilmek için Resûlullah'ın sünnetine ve Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulamalarına uyulması tavsiye edilmektedir. Aynı eserlerde Havâric, Mürcie, Kaderiyye ve Râfıza gibi bid'at fırkalarının görüşleri eleştirilerek cemaatten ayrılmanın zararlarına dikkat çekilmektedir.

Bu eserlerde akaidin temel konularını teşkil eden ilâhiyyât, nübüvvet ve âhiret meselelerinin tamamı ele alınmamakta, daha çok muhafazakâr anlayışla bağdaşmayan ve kelâmcılar tarafından yoruma tâbi tutulan problemlere yer verilmektedir. İlâhî sıfatlar, kader, ayrıca kabir azabı, mizan, şefaât ve rü'yetullah gibi âhiret hayatıyla ilgili bahisler, hilâfetin Kureys'e aidiyeti, ashâb-ı kirâma saygı, müslüman toplumun birlik ve beraberliğini koruyan yönetime bağlılık gibi konular anlatılmakta, bu arada farklı düşünceler yer yer aşırı biçimde eleştirilmektedir.

Kütüb-i Sitte içinde "Kitâbü's-Sünne" başlığı sadece Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde bulunmakta olup (34. kitab) diğerlerinde bu konu iman, i'tisâm bi'l-kitâb ve's-sünne, ilim, menâkıb, megâzî, edeb, fezâil gibi bölümler içinde yer almaktadır. Ebû Dâvûd'un otuz iki babdan oluşan "Kitâbü's-Sünne"si ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını bildiren rivayetle başlar; cedele başvurmayı, müteşâbih nasları te'vil etmeyi, hevâ ehli ile oturma kalkmayı, onlara selâm vermeyi ve Kur'an hakkında tartışmayı yasaklayan rivayetlerle devam eder. Sünnete uymanın gereği, sahâbenin fazileti, hilâfet, fitne, kader, rü'yetullah, kabir azabı, şefaât, sûr, ba's, mizan, havz, müşrik çocuklarının âhiretteki konumu, cennet ve cehennem gibi itikadî konular ve Havâric, Mürcie, Cehmiyye gibi mezheplerin görüşlerini reddeden rivayetlerle sona erer.

İlk dönemlerde kaleme alınan "Kitâbü's-Sünne"lerin günümüze ulaşanlarından bazıları şunlardır: İbn Ebû Âsım, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî, Beyrut 1980); Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü's-Sünne* (Kahire 1349; nşr. Muhammed b. Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1985; nşr. Muhammed b. Saîd b. Sâlim el-Kahtânî, Demmâm 1994); Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Kitâbü's-Sünne* (Riyad, ts. [Dârü's-sekâfeti'l-İslâmiyye]); Ebû Bekir el-Hallâl, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. Atyiyye ez-Zehrânî, Riyad 1989); Ebû'l-Kâsım el-Lâ-

likâî, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. Ahmed Sa'd Hamdân, *Şerhu uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* adıyla, Riyad, ts. [Dârü Tayyibe]).

Kitâbü's-sünne türündeki risâleler, itikad konularına ilişkin rivayetleri bir araya getirmekle birlikte zaman zaman bu eserlerde zayıf hadislerle, hatta uydurma rivayetlere yer verilmesi, rivayetlerin içerik açısından tenkide tâbi tutulmamış olması, tasnif ve tertiplerindeki düzensizlik yönünden eleştiriye uğramıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Miftâhu künûzi's-sünne, s. 246; Ebû Dâvûd, "Sünne", 1-32; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. Muhammed b. Saîd b. Sâlim el-Kahtânî), Demmâm 1414/1994, neşreden giriş, s. 64-77; İbn Ebû Âsım, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî), Beyrut 1400/1980, I, 7-35; Ebû Bekir el-Hallâl, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. Atyiyye ez-Zehrânî), Riyad 1410/1989, s. 45-55; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 111, 219, 230, 252; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 93; Lâlikâî, *Şerhu uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (nşr. Ahmed Sa'd Hamdân), Riyad, ts. (Dârü Tayyibe), I, 9-28; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1033-1045; *İzâhu'l-meknûn*, II, 303; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 31-34; Aynur Uraler, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, İstanbul 2000, s. 20-25; Şükrü Özen, "Hallâl, Ebû Bekir", *DİA*, XV, 382-383.

İLYAS ÇELEBİ

KİTÂBÜ'Ş-ŞİFÂ

(bk. eş-ŞİFÂ).

KİTÂBÜ't-TASRÎF

(bk. et-TASRÎF).

KİTÂBÜ't-TEFHÎM

(bk. et-TEFHÎM).

KİTÂBÜ't-TEVHÎD

(كتاب التوحيد)

İbn Huzeyme'nin
(ö. 311/924)
akaide dair eseri.

Kitabın adı, müellifi tarafından mukaddime kaydedildiği (s. 11) ve bu kitaptan nakiller yapan âlimlerin eserlerinde geçtiği üzere (*Kitâbü't-Tevhîd*, neşreden giriş, I, 50-51) *Kitâbü't-Tevhîd*'dir. Bununla birlikte herhalde yazma nüshalarında isimden sonra yer alan tanıtıcı ifadelerden etkilenecek eserin ismi *Kitâbü't-Tevhîd* ve *işbâtü's-şifât* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1406), *Kitâbü't-Tevhîd* ve *işbâtü*